
Omenala Ikpu Ozu Akwa n'Agulū: N'Oge Gboo na Oge Ugbua

Esther Ogochukwu Akpulu*

<https://dx.doi.org/10.4314/ujah.v24i1.7>

Abstract

Igbo traditional rites are among the things that distinguish them from other nations. These rites are considered as parts of Igbo traditional practices. The elders are expected to be the custodians of the Igbo valuable traditional practices. Some burial rites and ceremonies are exceptional and given special meaning and attention. Covering the corpse with wrapper before it is buried is one of the Igbo traditional burial rites. Most Igbo communities including Agulū perform this rite for their deceased but the modus operandi is peculiar to each community. Some people see this burial rite as an inherited tradition but are ignorant of what it entails. The objectives of this study include highlighting this burial rite “covering the corpse with wrapper” and making the public know about it. It also intends to x-ray the rite and know why Agulū community cover corpse with wrapper before burying it. The theoretical framework was anchored on Symbolic Interactionism. Research method used was descriptive and survey method. Among the findings of this study is that covering the corpse with wrapper symbolizes good relationship between the deceased and those covering it. It also finds out that some deceased are not entitled to this rite. The study recommends that Igbo people promote and project their culture rather than jettisoning their ways of life in quest for foreign cultures. It is equally important that Igbo anthropology scholars persistently research on the essence of most Igbo traditional practices which will aid continuous promotion of Igbo culture.

Ụmị edemede

Emume ọdinala ndị Igbo na-eme dị ọkpụ so n'ihe na-eme ka ndị Igbo kwụpu iche n'etiti ndị mba ọzọ. Ndị Igbo na-ewere emume ọkpụ ndị a dị ka ihe dị mma kwesiri ekwesị. A tūrū anya na okenye ọ bula n'ala Igbo ga-abụ onye na-ehekwa emume ọkpụ ndị a Igbo nwere. N'usoro emume akwamozu, ụfọdu emume bụ ndị a na-akpachapuru anya ma na-enye nkowa puru iche. Emume ikpu onye nwuru anwu akwa tupu e lie ya bu otu n'ime emume olili ozu di ọkpụ. Otutu obodo n'ala Igbo nke Agulu bu otu n'ime ha na-emere ozu emume a. Mba ọ bula nwere usoro ha si eme nke ha. Ufodu maara na ọ bu omenala sitere n'aka ndi nna nna were rute anyi aka, mana ha amaghi ihe ndi ochie ji eme udi omenala a. Nke a mere na ufodu mmadu n'ogbo a akpoghikwa ya mkpa. Ebumnuche nchocha a bu ime ka ndi mmadu o kacha ndi Igbo amaghi maka emume ọkpụ a bu "ikpu ozu akwa" mata maka ya. O bukwa ebumnobi nchocha a ikowa ihe bu emume olili ozu na ihe kpatara ndi Agulu ji emere ozu emume a. A gbadoro ukwu n'atutu Intarakshonism keodimara were mee nchocha a. Usoro nchocha ke-sovee na kenkwa ka a gbasoro were mee nchocha a. Nchoputa gosiri na emume ikpu ozu akwa na-egosi ezi mmekorita n'etiti onye nwuru anwu na ndi na-ekpu ya akwa. A choputakwara na o bughị ozu niile ka a na-ekpu akwa. A tūrū anya na site na nchocha a, ndi Igbo ga-agba mbo jidesie emume ọdinala ha aka ike. Aro nchocha a bu ka ndi Igbo kwusie ike na nsirinundu ha ghara itufusi ihe ha jiri buru ndi Igbo ebe ha na-achọ idi ka ndi mba ọzọ. O dikwa mkpa na ogbo ohuru o kacha ndi nchocha n'omenala Igbo ga na-aju ase ihe kpatara ndi ochie ji eme otutu omenala ha na-eme. Site n'uzo di etu a na-eme ka omenala Igbo digide.

Okpuru Okwu: Onwu, Ndu, Ozu, na Ndi Ichie

1.0 Okwu Mmalite

Ndu ndi Igbo juputara na nkwenye di iche iche nke gunyere nkwenye na onwu abughi njedebe ndu kama na o bu igbanwenye n'owa ma o bu na ndu oheru. O bu nke a ka ha na-akpo "ndu n'owa ozu ma o bu ala mmuo". Mbiti (1970: 89) kowara na mgbe mmadu nwuchara, mkpuru obi ma o bu mmuo ya na-agaghari n'ohia ganye na ndi nke ya akwaa ya ma mere ya emume a na-emere onye nwuru anwu. Nke a bukwa iziputa nkwenye ndi Igbo na ndi di ndu na ndi nwuru anwu na-emekorita. E wepu emume ngafe nke a na-akpokwa ikwa ozu, onye nwuru anwu agaghi eketa oke ya n'etiti ndi ichie. N'agbanyeghi udi nnukwu mmadu onye ahụ bu na ndu, udi ego ma o bu akụ na uba o nwere, o gaghi enwe ugwu o bula n'etiti ndi ichie n'ala mmuo, o gaghikwa eketa oke ya. N' ime emume ndi ahụ a na-emere onye nwuru anwu, ikpu ozu akwa bu otu n'ime ha. Ndi Agulu bu otu n'ime obodo na-eme emume ikpu ozu akwa. Ha nwere ebumnuche ha ji eme nke a nke so n'ihe nchocha a chorọ ichoputa ma ziputa.

Agulu bu nnukwu obodo nke di n'okpuru ochichi Anaocha na steeti Anambara. O di n'ogologo uzọ sitere Oka na Nise gaa Ekwulobia. Agulu bu obodo buru ibu. Ndi agbataobi ya gunyere: Nise, Aguukwu, Mbaukwu, Ogbu na ndi ozu. O nwere ogbe iri abuo. Iji kwalite ezi mmekorita, idinootu na oganihu, e nwere onuko abuo Ebeteghete nke ndi mebere ya bu ogbe itoolu e kekwaru abuo: Ebenato na Ebeneshii. E nwekwara Ebemonu nke o bu ogbe iri na otu ndi ozu mebere ya.

Ikwa ozu n'ala Igbo na-adị iche site n'otu obodo rue n'obodo ozo. Ihe o putara bu na obodo o bu na n'ala Igbo nwere etu ha si eme mmemme akwamozu. Ma otutu emume niile a ndi Igbo na-eme n'ili ozu na n'ikwa ozu na-abukari ndi okenye ka ha na-emere ha. O putara na a naghị emere umuaka na ndi ntorobia emume ufodu n'ihia na a na-ewere onwu ha di ka ihe oke mgbu, onwu erughi eru ma o bu nke ndi Agulu na-akpo "onwu anya mmiri" ma o bu "onwu nnwuchu". Ndi Igbo, okenye na nwata tumadi ndi na-etolite etolite kwesiri ijidesi omenala ndi nna anyi hapuru anyi aka. Ime nke a ga-enye aka ime ka njirimara ndi Igbo kwudisie ike.

Otu obodo n'ala Igbo na-emere ozu emume a. Ma nchocha a gbadoro ukwu n'ikpu akwa n'Agulu n'oge gboo na oge ugbua. O bu ebumnuche nchocha a ichoputa ihe kpatara ndi Agulu ji eme emume olili ozu a. Ebumnuche ozo bu ime ka ndi mmadu mata mgbanwe batarala n'emume odinala a. Di ka nchocha ga-egosiputa na e nweela mgbanwe batara n'omenala a o kachasi n'ihe gbasara oge e ji ekpu onye nwuru anwu akwa.

Usoro agbasoro were mee nchocha bu ke-sovee na kenkwa. E ji atutu Intarakshonism keodimara were tuchaa nchoputa nchocha. Nhazi edemede a gunyere: Okwu mmalite: Ebe a, a kowara na nke nke gbasara edemede nchocha na ndi Agulu na-eme ya. Ntuleghari agumagu bu ebe a noro tulegharia nchocha ndi ozo e merela gbasara isiokwu nchocha a. Ntucha nchocha: Ebe a kowara etu ndi Agulu si ekpu ozu akwa na ihe o na-eziputa. Na nchikota nchoputa, a chikotara nchoputa ga sitere na nchocha ma tuo alo nke e ji weta nchocha a na njedebe.

2.0 Atụtu Nkọwa

2.1 Ozu

Ozu bụ ihe nwurụ anwụ. Mgbe mmadụ, anumanụ ma ọ bụ ihe ọ bụla dị ndụ e nweghikwa ike iku ume, a na-asị na onye ma ọ bụ ihe ahụ anwuola. Mana ozu nchọcha a na-ekwu maka ya bụ ozu mmadụ. Ndi Igbo na-akpachapuru mmadụ na ndụ anya. Nke a bụ n'ih i nkwenye ndi Igbo na mmadụ bụ 'mma ndu'. O putara na e wepu mmadụ, ndu agaghị enwe isi. Ozọ oge ndu puru n'ime mmadụ, ọ ghorọ ozu.

2.2 Onwu

Otuotu obodo n'ụwa na ekpemekpe di iche iche nwere nkwenye gbasara onwu. Otuotu nwekwara emume di iche iche ha na-emere onwu. Ufodu na -ahuta onwu di ka ahuhu n'ih i njo, uzọ inwete mgbaghara, njedebe di mkpa na ikpe sitere na Chukwu. Ndi ozọ ọ kacha ndi ụka Kraist na-ahụ onwu di ka uzọ nzoputa, mgbanwe na ntorapu n'aka nsogbu na mkpagbu nke ụwa. Ufodu mmadụ na-anabata ma na-amaku onwu ebe ufodu ndi ozọ kpọọ onwu asị ma na-atu ya egwu. N'akuku ndi na-anabata onwu, ọ bụ njedebe nke ndu e biri nke oma. Nke a mere Santrock (2006:639) jiri kwuo na etu anyi siri puo n'ụwa sitere n'etu anyi siri bie ndu. Tupu mmadụ anabata ma makuo onwu, ọ ga-agba mbo bie ndu nke oma ebe ọ maara na onwu ya dabeere nke ukwu n'etu o si kwado maka ya. N'ebe ndi Agulu no, onwu bụ ihe si na Chi. Onye ọ bula maara na onwu di mana o nweghi mmadụ ọ bula ghotachara onwu nke oma. O bụ naani ndi nwurula anwu ga-enwe ike ikowa onwu na ihe niile gbasara ya. Otuotu ndi odee agbaala mbo ikowa onwu ma di

ka n'echiche Okeke (1990:1), kedụ ka mmadụ ga-esi kọwaa ihe na-eyi ya egwu ma na-eme ya obi ojoo oge o bula o chetere ya? N'agbanyeghi nke a, otutu ndi nchocha na ndi odee agbariala ikowa onwu. Ogbalu (1985:54) kowara onwu di ka onodu ihe dibu ndu adighikwa ndu ozo. Ukaegbu (2005:165) kowakwara na onwu bu njedebe ndu na nkwusi oru nke ihe niile mebere ime ahụ mmadụ tinyere nkwusi iku ume. Onwu bu ugwu kacha elu ndu nwere ike ikwanyere eke.

Ndi Afrika kwenyere na e nwere udi onwu di iche iche. Mbiti (1975:112) kowara na e nwere uzọ onwu abuo. Basden (1966:114) kwadoro nke a ebe o siri na ndi nwuru ajo onwu ka a na-atufu n'ajo ohia. A naghị emere ha emume olili ozu na akwamozu. Ndi nwuru ajo onwu bu ndi toro afo, ogbanje, ndi kwuru udo, ndi dara ibi, ndi gburu mmadu, ndi sara asisa, ndi otoro gbagburu na ndi ozo. E nwekwara ajo onwu abughi n'ihu ihe ojoo onye nwuru anwu metere. A na-akpo udi onwu a onwu nnwuchu ma o bu onwu anya mmiri. Ndi a bu ndi nwuru n'uju ndu di ka onye ntorobia nwuru n'ihu nne na nna ya ikekwe n'ihu ihe mberede ma o bu oria.

2.3 Ndi Ichie

O bughi onye o bula nwuru anwu na-esonye n'otu ndi ichie. E nwere ogo na okwa a turu anya n'aka onye o bula ga-esonyere ha di ka o di na nkwenye ndi Igbo. Nwafor (2017:37) kowara na ndi ichie bu umunwoke na umunwaanyi biri ezigbo ndu na ndu kwesiri nnomi oge ha no n'uwa a na-ahu anya, ha bu ndi e kwenyere na ha ka dikwa ndu n'uwa mmuo. Awolalu na Dopamu (1979:274) kwenyere nke a ebe ha kowara na ndi biri ezi ndu, bie ogologo ndu, nwuo onwu di mma na ndi a kwara nke oma na-abu ndi ichie. A na-akpo ha "ndi nwuru anwu di ndu" nke bu aha Mbiti (1970:90) chikobara iji kowa na ha ka no n'etiti ndi di ndu

ma buru ndi anwughị anwu n'ụwa mmuọ. Uchendu (1965:13) kwetere nke a ebe o siri na mgbe mmadu nwuru, ndi Igbo kwenyere na o bughị na onye ahụ anwuola kama na o gara isonyere ndi nna nna ya n'ụwa ndi ichie. Achebe (1982:59) kwadoro na ndi ichie bu ndi biri ezi ndu a kwara ozu ha nke oma. N'ihі nke a, onye o buła chorọ isonye na ndi a na-akpo ndi ichie ga-agba mbọ na-ebi ndu di mma kwesiri nnomi. O bu eziokwu na mmadu agaghị ekpebi n'aka ya afọ ole o ga-ebi n'ụwa, ma o ga-ejisi ike gbaa mbọ nke onwe were bie ndu di mma ma kpata nnukwu akụ na ụba n'uzọ ziri ezi iji sonyere ndi ichie ukwu mgbe o nwuru. Ndi biri ezi ndu ma ha e nweghi akụ na ụba nwekwara ike ibu ndi ichie ma a na-akpo ha ndi ichie nta. Mbiti (1970:90) tinyere na n'ihі oru ha, ndi nwuru anwu di ndu na-asu asusu abuo, ha na-asu asusu mmadu ndi ha na ha bikoro na ndu rue oge anu ahụ ha nwuru, na-asukwa asusu ndi mmuọ na nke Chukwu onye ha nokariri nso ugbua kariya oge ha di ndu.

Mbaegbu (2012:) kowara na okwa ndi ichie kacha di elu etu o siri di n'ogo nke mmuọ mmadu n'echiche odinala Igbo. O bu ndi biri ezi ndu tupu ha nwuo ka a na-asopuru n'ihі nkwenye na o bughị naani na ha ka di ndu kama na ha nwekwara ike iriotara ndi di ndu isi oma. Achebe (1982:59) kwenyere na ndi ichie di ndu n'ụwa mmuọ ebe ha si elekota ndi ezinaulo ha n'ụwa. N'echiche Arinze (1970:18) o bughị ndi ichie niile ka a na-asopuru. O kowara na anaghị asopuru ndi obi ojoo n'ime ha ndi na-awaghari di ka ndi ajo mmuọ e nweghi ezumike kama o bu naani ezigbo ndi ichie ka a na-akwanyere uguwu bu ndi rurula ala mmuọ. Arinze (1970:19) kowakwara na aha ha kpom kwem bu "ndi ochie", "nna anyi ha". Ndi Igbo na-asopuru ndi ichie ha n'ihі nkwenye na ndi ichie na-

enwe anụrị n'ụwa mmụọ ebe ha agaghị echefu ụmụ ha. Ihe isi ike, iweta ọrịa na ihe ojọọ dị iche iche bụ ihe a na-atụnyere ndị e mejọrọ n'ime ha.

E nwere ihe dị iche n'etiti arụsị, ụmụ mmụọ na ndị ichie. Na ntụnye nke Idowu (1973:184), ndị Afrika nwere ndị iche pụtara ihe n'etiti arụsị, ụmụ mmụọ na ndị ichie. O kọwara na arụsị na ụmụ mmụọ e nweghị ụdị mmetụta nke ndị mmadụ na ndị ichie nwere. A ka na-ewere ndị ichie dị ka ndị isi na ndị otu ezi na ụlọ ma ọ bụ obodo ha ebe ha biri oge ha dị ndụ were rue oge ọnwụ kewara ha na ndị ọzọ. ha nwere ike dị mma na nke adighị mma iweta ọrịa na ihe ojọọ dị iche iche bụ ihe e ji atụnyere ndị obi ojọọ n'ime ha.

2.4 Ndị Iche dị n'Emume Olili Ozu na Emume Ikwá Ozu

Ndị igbo nwere emume dị iche iche ha na-eme tupu a dọnye ahụ onye nwurụ anwụ n'ala. Emume ndị ahụ ka a na-akpọ emume olili ozu. Cohen (nd:2) kọwara na emume a na-amalite ozigbo mmadụ kwusiri iku ume ma ọ bụ na a siri na mmadụ anwuola. Emume olili ozu ndị Igbo na-eme gụnyere ijikwa onye nwurụ anwụ ma dọnye ya n'igbe ozu, igwu ili ozu. A na-ekpukwasakwa onye ahụ ogodu nke bụ akwa a na-ama ama dị ka obodo ụfodu si eme. Cohen (nd:2) kwenyere na idozi onye nwurụ anwụ, ili ozu ya na omume ndị ime ezinaulo onye nwurụ anwụ na ndị ọzọ n'oge iru ụjụ bụ nke obodo ọ bula na-amaputa. Cohen (nd:2) tinyere na e nwere ike isa ozu ahụ, tee ya ude, kpụọ aji ya, haa ntutu isi ya, tee ya uhie ma ọ bụ gbaa ya mgba isi oma. A na eyinye ozu akwa, mechie onu ya nke oma ma were owu mechichaa oghere dị n'ahụ ya dị ka nti, imi na ndị ọzọ nke Cohen (nd:2) kọwara na ikekwe na ọ bụ ka mmụọ ojọọ ghara ibanye

n’ime ozu ahụ nakwa ka owu jiri nwayọọ na-amiri mmiri na-aputa n’ahụ ozu. A na-agba mbọ mechie anya onye nwurụ anwụ nke oma ka o ghara idi ka o na-ele ndi di ndu anya.

Ihe kpatara ha ji eme nke a bu n’ihi nkwenye ha na onwu abughi njedebe ndu. Ya bu na emume ndi a bu iji kwado onye nwurụ anwụ na njem ya ma mee ka o garue n’ala ndi ichie n’enweghi ihe o bula gbochiri ya. O ga-emekwa ka o nweta ezi nnabata site n’aka ndi ichie buru ya uzọ. Oge ufodu, ihe ha na-etinyere onye ahụ nwurụ anwụ n’igbe ozu ya, bu ihe ndi ha kwenyere ga-enyere ya aka n’uzo ije nakwa n’uwa mmuo ebe o na-ala.

Mana mmemme ikwa ozu buzi mmemme a na-eme oge e lichara onye nwurụ anwụ. A na-akpokwa ya emume ili ozu nke ugboro abuo. Ndi Igbo kwenyere na mmemme akwamozu ndi di ndu na-emere onye nke ha nwurụ anwụ bu iji kwanyere onye ahụ ugwu nakwa iij mee ka o laruo n’ala mmuo. Onuorah (2016:72) kwara na igba mkponala mgbe a na-adonye ozu n’ala bu iji mee ka ndi ichie mara na nwa ha na-abia, ka ha megheere ya uzọ ma nabata ya. N’aka nke ozo, o bukwa uzọ igwa oha obodo na mmadu alakwurula ndi ichie. Mbiti (1975:113) kwenyere nke a ebe o siri na igba mkponala bu akara inye onye nwurụ anwụ nsopuru na igwa oha na nnukwu ihe emeela. Mbiti (1975:113) kwakwara na igba mkponala na-eme ka ije onye ahụ na-aga n’ala mmuo gaa ngwa ngwa. Ndi nwere ike na-eme ya ngwa ngwa e lichara ozu ebe ufodu na-edowe ya izu, onwa na ufodu oge afọ ole na ole onye ahụ nwuchara n’ihi ihe ufodu. Otutu oge, o na-abu iji kwado nke oma o kacha mgbe okenye ahụ mutara umu nwere aku na uba. Ha na-eji ogologo oge ahụ akwado ihe niile ha chorọ iji nye nne ma o bu nna ha okwukwa ga-ada uda. Ebe ufodu, o na-abukwa n’ihi enweghi aku a ga-eji mee mmemme ikwa ozu ahụ.

Ọ bụ n'ọnọdụ ndị a ka a na-edowe mmemme so ili ozu ganye mgbe ndị nke ya nwetere ihe ha ga-eji kwaa ya. Mmemme ikwa ozu na-erikari ego kari mmemme ili ozu. Ndị nwere akụ na-emekọ ha abụọ otu oge. Naanị ihe nwere ike igbochi ha bụ mgbe e nwere onye ụmụ nna ya buru ya ụzọ nwụọ bụ onye e tinyerela ụbọchị a ga-akwa ya. Emume ili ozu na ikwa ozu bụcha ụzọ ndị Igbo si akwanyere onye nke ha nwurụ anwụ ugwu ma burukwa ụzọ ha si egosiputa nkwenye ha na ndụ ejedebehi n'ụwa a.

2.5 Nkwenye Ndị Igbo na Mmekọ Ndị dī Ndụ na Ndị Nwurụ Anwụ

O doro anya na ndị Igbo kwenyesiri ike na onwụ abughị njedebe ndụ kama na e nwere ndụ n'ụwa ozo. Otutu ụzọ ka ha si egosiputa nkwenye a nke gunyere na onye o bula na-agba mbọ ibi ezi ndụ nke ga-enyere ya aka iji sonyere ndị ichie n'ụwa ozo. Nke a bụ n'ihị nkwenye na o bụ naanị onye biri ezi ndụ ma mekwa okenye ga-enwe ike isonye n'otu ndị ichie. O bukwa naanị onwụ ga-akpofe mmadu o bula n'ụwa ozo ahụ. Mbiti (1970:205) kwenyere nke a ma si na a na-ahuta onwụ dī ka opupu kari mbibi ikpeazu nke mmadu. O kowakwara na mgbe mmadu nwurụ, o na-aga sonye n'otu ndị nwurụ anwụ, naanị mgbanwe putara ihe e nwere bụ na anụ ahụ rere ure. Mana mmuọ na-agafe na ndụ ozo. Ndubuisi na Ogbuishi (2015:46) kwenyere na n'Afrikā o kacha n'ala Igbo, mmadu enweghi nkwasị kpam kpam makana o buladi n'onwụ, onye nwurụ anwụ dī ndụ na-aga, naanị igakwuru ndi ichie ma biaghachikwa ụwa ozo site n'ilọ ụwa.

N'ikowa mmekorita dī n'etiti ndi ichie na ndi mmadu dī ndụ, Steyne (1980:80) na Turaki (1999:176) ziputara na ndi enweghi mputara o bula ma e wepu onodu na ike ndi ichie. Njiko nke ndi nwurụ anwụ na ihe niile gbasara ndi siri ike nke mere na oge mmadu na-achọ inwu, a na-arịo ya ka o buru ekene ma o bụ arịo

bugara ndi bugoro ụzọ gawa. Mana mkparịta ụka ebighi ebe ahụ. Onye nwuru anwu na ndi di ndu ga na-akparitakwa n'ụwa a. Mbiti (1970:90) kwetekwara na ndi ichie na ndi nwuru anwu na-ebugara Chukwu aririọ, mkpa, ekpere, aja na onyinye mmadu ma na-ezighachi mmadu ozi ụfodu oge. Opoku (1978:133) n' otu aka ahụ kwenyekwara na mmemme na aja ndi di ndu na-achụ maka ndi nwuru anwu na-aruga aka na mmekorita nke ezi na ulọ agbasabeghi di n'etiti ndi di ndu na ndi nwuru anwu. Idowu (1974:179) kwetekwara na e nwere mmekorita na mkparita n'etiti ndi ndu n'ụwa na ndi nwuru anwu, tinyere na ndi nwuru anwu nwere ike n'ebe ndi di ndu no. O doro anya na, ma ndi di ndu ma ndi nwuru anwu nwere oru ha ga-aru iji hu na a kwalitere ezi mmekorita n'etiti ha. Nke a bu iji nye aka ruo oru ezi na ulọ nke oma.

Mmetuta ndi ichie jedebere n'etiti ha na ndi ezi na ulọ ha na ndu. Awolalu na Dopamu (1979:275) kwenyere na ndi ichie nwere ikike ụfodu n'ebe ndu ezinaulo ha n'ụwa no ma n'ihi na anaghizi ahụ ha anya, a na-atunyere ha ike di elu kari nke mmadu. Onwu enyela ha ugwu, ike na nsopuru. E kwenyere na n'agbanyeghi na ha anwuola, ndi ichie nwere na-enwezi onodu di elu kari mmadu na ike nzuzo nke nwere ike ibu uru ma o bu oghom nye ndi ezinaulo ha no n'ụwa. Ha nwere ike di mma na nke adighi mma, iweta oria na ihe ojoo di iche iche bu nke a na-atunyere ndi e mejoro n'ime ha.

2.6 Atụtu Ederede

Onye fīlōsofa bụ Herbert Mead bụ ya kacha pụta ihe n'atụtu Ìntarakshonism keọ́dìmara. Atụtu Ìntarakshonism bụ atụtu na-akọwa na echiche mmadụ, ihe mmadụ na-agabiga na omume mmadụ na-emetukarị ọha. Mmetụta a na-adị ire n'ihu na mmadụ na-eji ọdìmara emekọrịta, ihe kacha mkpa buru na ọ na-adị n'ime asụsụ. Atụtu a na-akọwa na ebe mmadụ e nweghị mburuputa ụwa na-akọwa echiche ya, ọ ga-enwerị mmekọrịta keọ́dìmara. Ọdìmara abughị naanị na ọ na-anọchi anya ihe ma ọ bụ emume kama ọ na-akọwa ha n'uzo pụrụ iche ma na-eziputakwa ụsà ha. Ìntarakshonism na-ahuta mmadụ dī ka onye na-eji aka ya ekewaputa ọnọdu ezi mmekọrịta ma buru onye ọnọdu ahụ na-achikwa. Mead na-eziputa na ọdìmara na-eme ka e nwee ụzọ mmadụ, eke na gburugburu ya ga-esi enwe ezi mmekọrịta, Haralambos na Heald (1980:554).

E nwere ụfọdu ebe atụtu a riri mperi. Ụfọdu odee ruru ụka na atụtu a gafere oke n'iziputa etu ọha si ekpebi ihe na-eme na ndu ndi bi n'obodo. Ozo bu na atutu a e nweghikwa ike ikowa etu agwa a turu anya si malite na ihe na-agba ọha obodo ume ikpa agwa etu o si metu nsiniwu. Mana nkocha ndi a egbochighi atutu a ina aga n'ihu.

Nchocha a hoooro atutu Ìntarakshonism keọ́dìmara n'ihu na ikpu ozu akwa bu ọdìmara na-egosi ezi mmekọrịta dī n'etiti onye nwuru anwu na ndi na-ekpu ya akwa. O bughị iwu e tiri n'obodo kama ọ bụ ụzọ ndi mmadụ si egosiputa ezi mmekọrịta n'etiti onwe ha.

3.0 Ntucha Nchọpụta Nchọcha.

3.1 Etu Ndi Agulụ Si Ekpu Onye Nwuru Anwụ Akwa N'Oge Gboo

A na-enwe oke mmefu ego n'ikwa ozu n'ala Igbo. Nke a mere na oge ụfọdụ mmadụ nọ n'orịa, ndị nke ya na-ekpe ekpere na-arịọ Chukwu ka o mee ka onye ahụ gbakee n'orịa ahụ, ọtụtụ oge n'ihina ha enweghị ego ha ga-eji kwa ozu. Anoruo na Ossai n'Anozie na Nwankwo (2014:71) kwetere na ndị Igbo na-emefu ego nke ukwu n'ikwa ozu. Nke a mere Igbo ji ekwu okwu na-asị na “ndị ụfọdụ na-ebe akwa na onye nke ha nwuru abughị naanị na ọ hapuru ha kama ọ bụ n'ihina ha enweghị ego ha ga-eji akwa ya”. Ikpu ozu akwa so n'emume mbụ a na-emere onye nwuru anwụ tupu a dọnye ya n'ala. Ya bụ na ọ bụ otu n'ime emume olili ozu n'ala Igbo. Ọ bụ emume e ji akwado onye ije ahụ na njem ọ na-aga n'ụwa ọzọ. Ngwa ngwa mmadụ nwuru, ezinaulọ ya na-ezigara ụmụna, ikwu na ibe, ndị ọgọ na ndị enyi ha ozi. N'Agulụ, ezinaulọ ọ bụla nwetere ozi onwụ onye nke ha amarala na ihe mbụ ha kwesiri ime bụ ichota akwa ha ga-ekpu onye nwuru anwụ. Ozu a na-ekpu akwa n'Agulụ bụ ozu okenye na onye tozurula ihe e ji mmadụ eme. A naghị ekpu ozu nwata akwa.

Oge e jikwachara ozu ma dọnye ya n'igbe ozu, ndị mmadụ ga-amalite iga ebe ozu dina iji kpue ya akwa. Ọ bụ onye mutara ụmụ nwaanyi luru di, ọ bụ ada ya nwaanyi na ezinaulọ di ya “isi ọgọ” ga-ebu ụzọ kpue ya akwa tupu ndị ọzọ. Otu onye n'ime ndị gara ikpu ozu akwa ga-ekpere onye ahụ nwuru anwụ ekpere etu o siri metụ ya, iji riọ ya ka o kelee ndị ichie ma riọtara ezinaulọ ya ngozi. Iji maa atụ, otu n'ime ndị nwa nchọcha gbara ajuju onụ bụ

Maazi Pius Nnebedum kowara na nwaanyi chorọ ikpu ozu nna ya akwa nwere ike ikpe ekpere si:

Nna anyi, jee ije gi nke oma.

Afo juru anyi bu umu gi nonono anyi na gi n'owa a.

O nweghi ihe o wuna i ga-enyenwu nke i kwere ka o koo anyi bu umu gi. O wutere anyi na i noghizi ka i ritechaa uru afufu i tara. Mana Chukwu maara nke ka mma. Nkwa anyi na-ekwe gi bu na anyi ga-agba mbọ etu anyi nwere ike iso nzo ukwu a i hafuuru anyi. Ka ndi nna nna anyi fa nabata gi, isee!

Mgbe o kpechara ekpere a, o ga-ekpu nna ya nwuru anwu akwa ahụ o chorọ ikpu ya. Ndi ozọ chokwara ikpu akwa ga na-abiakwa na-ekpu akwa ma na-ekpekwarara onye ahụ ekpere were rue oge ndi niile chorọ ikpu akwa kpuchara akwa. Odoziaku Regina Obiekwe kowara na o bu oge e kpuchara ozu akwa ka a na-emechi igbe ozu ahụ nke na a gaghi emeghe ya ozọ were rue mgbe a donyere ozu n'ala. Akwa ada ya nwaanyi ka a ga-ekpukwasa ozu ahụ o ga-eji laa. Otutu oge, a na-etinyere onye nwuru anwu ufodu akwa ya n'ikpe ozu, o kacha ndi na-amasi ya. Ebe a ga-achipu akwa ndi ozọ niile ndi mmadu kpuru ya.

Mgbe a kwachara ozu, akwa ndi ahụ ga-eso n'ihe ezinaulo kwara ozu na-eke di ka ihe ha kwatara n'ozu. Abia n'ihe gbasara ike akwa mgbe a kwachara ozu, ezinaulo o bula na-eme ya etu ha siri kpebie n'ime onwe ha. Ufodu na-eke ya n'udi onye o bula na-ewere akwa nke onye kacha metuta ya jiri bia.

E nwere ndi na-ekpu ozu akwa n'ala Igbo. Ha gunyere ndi umunna, ndi nna ochie, ndi nwe ozu ya bu ndi muru nwaanyi gara ije di nwuru ebe a na-alu, ndi otu ogbo, ndi enyi, ndi ikwu na ibe na ndi ogo. Nchoputa gosiri na o bu onye mmadu maara nke oma,

ha abụọ nwee ezi mmekọrịta ka o nwere ike ikpu akwa. Ọ bu ụbọchị a na-eli ozu ka a na-ekpu ya akwa.

3.2 Etu Ndi Agulụ Si Ekpu Onye Nwuru Anwụ Akwa N'Oge Ugbua

Etu ọ di n'oge ugbua, e nweela mgbanwe n'ikpu ozu akwa n'Agulụ n'ih i ọbibi ndi ụka. A na-emezi ikpu ozu akwa ụfodu oge etu ezinaulo nwe ozu na ndi isi ụka ha siri choo. Maazi Onyemauche Mmụọebonam kowara na Agulụ ka na-ekpu ozu akwa n'ubochi olili ozu. Mana ndi e nweghi ike ime nke a n'ubochi ahụ ga-ejizi akwa ha gaara ikpu onye ahụ nwuru anwu na onyinye ndi ozo bia ubochi ha ga-abia akwamozu ya. Na nkowa ya, o kwuru na nke a bu n'ih na ndi mmadu ebikoghizi onu etu ọ di n'oge ochie. Otutu ezinaulo nwere ndi ikwu na ibe ha bisara ebe di iche iche n'owa. N'ih nke a, mgbe a choo ili ozu ozigbo mmadu nwuru, ikwu na ibe ya kwesiri ikpu ya akwa agaghi enwe ike ichita akwa maka na ha anughi nso. Ozo bu na oge ufo, ikwu na ibe onye nwuru anwu ndi no nso agaghi enwe ike igbaghari iweta akwa ngwa ngwa onye nke ha nwuru.

Odoziaku Regina Obiekwe kowara na ndi ụka Katolik bu ndi zoonu onye ahụ nwuru anwu na-ekpu ya akwa ocha ọ ga-eji laa mmuo. Ọ kowara na ndi ụka na-abu ndi ikpeazu na-ekpu akwa Mana nke a na-abu oge ndi ikwu na ibe kpuchara akwa. Ebe ufo, ọ buriri akwa ada ya nwaanyi ka ọ ga-eji laa. Ndi ụka ufo, a naghizi ekpu akwa. Mgbanwe ozo bu na n'oge ugbua, a nagh elikari ozu ngwa ngwa ọ nwuru n'ih na e nweela ebe nchekwa ozu. Nke a mere na ọ bu ubochi a ga-ebulata ozu ma lie ya ka a na-ekpuzi ya akwa. Ebe a ga-eli ozu ahụ ozigbo, ọ nwuru, ndi nke ya nwere ike iji akwa bia oge ahụ ga-ekpu ya, ma ndi e

nweghị ike ga-achịta akwa nke ha ụbọchị ha ga-aga akwamozu. Ihe pụtara ihe bụ na ndị Agulụ na-emeriri emume ikpu ozu akwa. N'obodo ụfọdụ n'ala Igbo dị ka n'Abatete nke dị n'okpuru ọchịchị Idemmili-Nọọtu na steeti Anambara, Okammuta Ikechukwu Okodo kọwara na a na-esiri ndị kpuru ozu akwa nri nke ha kwenyere na ọ bụ iyi gosi ndị ahụ nnabata. Mana ndị Agulụ anaghị esiri ndị kpuru ozu akwa nri n'ihi na ha kwenyere na e kwesighị inaa eri nri ebe ozu mmadụ dọ. Ọ bụ eziokwu na ọnwụ bụ mgbanwenye na ndụ ọhụrụ ma ndị Agulụ kwenyere na ezinaụlọ ozu onye nke ha nwurụ nọ na nnukwu iru ụjọ ọ kacha oge elibeghị ozu ahụ.

3.3 Ihe Ikpu Onye Nwụrụ Anwụ Akwa na-Eziputa

Ikpu onye nwurụ anwụ akwa nwere ihe ọ na-eziputa n'akụkụ onye nwurụ anwụ nakwa n'akụkụ nke ndị dị ndụ. N'akụkụ nke onye nwurụ anwụ, ọ na-egosiputa:

3.3.1 Ezi Mmekọrịta

Ikwu na ibe onye nwurụ anwụ na-esite n'ikpu ozu akwa egosi ụdị mmekọrịta dị n'etiti ha na onye ahụ nwurụ anwụ. Na nkọwa Okammuta Ikechukwu okodo, ọ bụ mgbe mmadụ na ibe ya mekọrọ ihe ka ha na-amata onwe ha. E wepụ ezinaụlọ, mmadụ na ibe ya nwere ike izute onwe ha n'ebe ha na-azụ ahịa ma ọ bụ arụ ọrụ ma nwee ezi mmekọrịta dị ka ụmụnne. Oge otu onye n'ime ha nwurụ, ndị enyi ya na-esite n'ikpu ozu ya akwa gosi ụdị mmekọrịta ha nwere n'etiti onwe ha.

3.3.2 Ihunanya

Ndị Igbo hụrụ mmadụ na ndụ n'anya. N'ihi nke a, ha na-esitekwa n'ikpu ozu akwa eziputa ihunanya onye kpuru akwa nwere n'ebe onye nke ya ahụ nwurụ anwụ nọ. Odoziakụ Cecilia Akpulu kwuru

na mmadụ a naghị ekpu onye iro ya ma ọ bụ onye ọ maghị akwa. Kama ọ bụ ndị huru onwe ha n'anya na ndị nwere mmetuta nke obara na-emerita nke a.

N' akukụ ndi di ndu, ikpu ozu akwa na-egosi:

3.3.3 Ikwuchigha Ugwo

Ikpu ozu akwa na-egosiputa okwu ndi Igbo na-asị na "ihe mmadu nyere ibe ya bu lee ya jidere m". Odoziaku Angela Ekwunife kwuru na ọ na-aburu ufodu ndi na-ekpu akwa uzo ikwuchigha ugwo ha ji. Nke a putara na e nwere oge ndi onye nke ha nwuru mere otu ihe ahụ. O mara atụ were si na oge nwoke kpuru ozu nne ma ọ bụ nna nwunye ya akwa, ndi ogo ya amarala na ha ji ugwo mgbe onwu ga-egbu n'ezinaulo ogo ha.

3.4 Uru Omenala Ikpu Akwa Bara

O nwere uru ikpu onye nwuru anwu akwa baara ndi Agulu na ndi Igbo niile na-eme ya. Na mbu, ọ na-egosi ezi mmekorita di n'etiti ezinaulo onye ahụ nwuru na ndi na-ekpu akwa. Omenala ikpu onye nwuru anwu akwa na-enyekwa aka igosiputa otutu ezinaulo ndi nwere mmetuta nke obara. Nke a putara na a na-esite n'emume ikpu akwa eme ka oha mata na o nwere ihe jikoro onye ahụ nwuru anwu ma ọ bụ ezinaulo ya na ndi na-ekpu ya akwa. Na nkowa Maazi Pius Nnebedum, onye amaghi na o nwere etu onye nwuru anwu na ndi na-ekpu akwa siri metuta nwere ike iju ajuju: "kedu etu ndi a siri buru umunne ma ọ bụ nwee mmetuta? N'udi onodu a, onye o doru anya ga-akowara onye ajuju ahụ n'uzo ga-edo ya anya etu onye e kpuru akwa na ndi kpuru ya akwa si metuta. Odoziaku Regina Obiekwe kowara na igosi udi mmetuta

dị n'etiti onye nwurū anwū na ndị na-ekpu ya akwa bụ uru kacha elu omenala ikpu ozu akwa bara. Ọ kowara na otutu oge, mgbe a na-ekpu ozu akwa, a na-enye nkowa ihe jikoro onye nwurū anwū na ndị na-ekpu ya akwa. N'ezie, ikpu onye nwurū anwū akwa baara ndị Agulu na Igbo niile na-eme ya uru. Site na nkowa atutu odimara, ndị na-eme omenala a maara ihe ha ji eme ya nke gunyere uru ha na-erite na ya.

4.0 Nchikota Nchoputa Nchocha na Mmechi

Ebe a, a ga-achikota nchoputa nchocha ma mechie

4.1 Nchikota Nchocha

Omenala o bula ndi Igbo na-eme nwere mbunuche ha ji eme ya. Emume odinala ndi Igbo na-emere ndi nwurū anwū a bughị ihe efu kama o bu uzọ ndi Igbo si egosiputa nkwenye ha na nsirihundu ha. Ufodu n'ime ha di ka nchoputa gosiri bu iji mee ka onye nwurū anwū nweta ezi nnabata n'uwa mmuo.

A choputara na e nwere ihe di iche n'emume ili ozu na emume akwamozu. Emume ili ozu bu nkwado di iche iche a na-akwado onye nwurū anwū tupu a donye ozu ya n'ime ala. Mana emume akwamozu bu mmemme a na-eme oge e lichara ozu. Emume abuo a ndi a bucha uzọ ndi Igbo si akwanyere onye nwurū anwū ugwu. Nchoputa gosiri na ikpu ozu akwa bu otu n'ime emume olili ozu nke otutu obodo n'ala Igbo gunyere Agulu na-eme. O bu emume odimara nke na-eziputa na e nwere ihe di n'etiti onye nwurū anwū na ndi kpuru ya akwa. Onye o bula kpuru ozu akwa na-egosi na o nwere ihe jikoro ya na onye ahụ nwurū anwū. Ufodu oge, ikpu ozu akwa na-egosikwa ihunanya n'ebe onye nwurū anwū no. Oge ufodukwa o na-abu uzọ isi kwughachi onye nwurū anwū ma o bu ndi nke ya ugwo ihe oma ha mere. Ihe ozọ a choputara bu na o bughị ozu mmadu niile ka a na-ekpu akwa. Kama o bu naani ndi

okenye na ndị tozurula ihe e ji mmadụ eme. Ndi Agulū anaghị ekpu ozu ụmụaka akwa n'ih i nkwenye na ọnwụ ha bu ọnwụ obi mgbawa. A chọputakwara na e nweela mgbanwe n'etu e si ekpu ozu akwa n'oge ochie na n'oge ugbua (oge nchọcha a). Mgbanwe putakarịchara ihe bu na ikwu na ibe ndi enweghi ike ikpu onye nke ha nwuru anwu akwa ubochi e liri ya na-achizi akwa gaa ubochi ha ga-aga akwamozu, tumadi o buru na e liri ozu ahụ ozigbo o nwuru.

4.2 Mmehi

Nghota di mkpa n'ihe niile mmadụ na-eme. Omenala Igbo niile nwere mkpa ndi Igbo ji ha egboro onwe ha. N'ih i ya, o di mkpa na ogbo oheru kwusiri ileghara nsirihundu ndi Igbo anya. Nchọcha a emeela ka o doo anya na ikpu ozu akwa bu omenala gbanyere mgborogwu n'uzo ndi Agulū si egosiputa ezi mmekorita n'etiti mmadụ na ibe ya. O putara na omenala ikpu ozu akwa bara uru n'ih i na o na-enye aka iziputa na o nwere ihe jikoro onye nwuru anwu na ndi na-ekpu ya akwa. O na-enyekwa aka igosi na o di mkpa mmadụ idi na-echeta ihe oma onyeozo meere ya. N'ih i uru ndi a ikpu ozu akwa bara, o di mkpa ka ndi ejighizi ya kororo ihe mata na o bugh ihe ngosi nkiti kama na o bu odimara. Ozọ, a turu anya na ufo du ndi na-eme ya ma ha amataghi ihe kpatara e ji eme ya amarala ihe ikpu ozu akwa na-eziputa.

Ndi nchọcha n'omenala Igbo ga na-aju ase ihe kpatara ndi ochie ji eme otutu omenala ha na-eme. Nke a ga-eme ka ha ghara idi na-ahụ usoro obibi ndu ndi Igbo di ka ihe ruru aru kama ka ndi nchọcha n'oge a na-eme udi nchọcha a. Site n'uzo di etu a na-eme ka omenala Igbo gbanyesie mgborogwu ike. Ikpu ozu akwa bu odimara na-egosi mmekorita n'etiti mmadụ na ibe ya. N'ih i nke a,

ndi Igbo kwesiri ikwudosi ike n'ihe ndi ahụ na-eme ka ha kwupu iche.

* Esther Ogochukwu Akpulu

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Kominikashon

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka

eo.akpulu@unizik.edu.ng

Edensibja

Achebe, C. (1982.1). *Things Fall Apart*. London: Heinemann.

Anozie, O. na Nwankwo, E. A. (2014). Igbu-Efi: Indigenous Practice and Politics of After-Death in Igbo Culture Area 1 (2)

Arinze, F. A. (1970). *Sacrifice in Ibo Religion*. Ibadan: University Press.

Awolalu, J. O. na Dopamu, P. A. (1979). *West African Traditional Religion*. Ibadan: Onibonjo Press and Book.

Basden, G. T. (1966). *Nigeria Ibo*. London: Frank Case Press.

Cohen. M. (nd). Death Ritual: Anthtopological Perspective. www.qcc.cuny.edu 20/01/21

Haralambos, M. na Heald, R. (1980). *Sociology: Themes and Perspective*. Slough: University Tutorial Press.

Idowu, E. B. (1973). *African Traditional Religion: A Definition*. London: SCM Press.

Mbaegbu, C. C. A. (2012). *Hermeneutics of God in Igbo Ontology*. Awka Fab Educational Books.

- Mbiti, J. S. (1970). *African Religion and Philosophy*. New York: Anchor Book.
- Mbiti, J. S. (1975). *Introduction to African Religion*. London: Heinemann.
- Ndubisi, E. J O.na Ogbuishi, A. M. (2015). “Religion and Perception/Promotion of Human Life in Africa: Examining the Igbo of Southeastern Nigeria”. Na *Journal of Research in Business and Management*. 3, (10)
- Nwafor, M. I. (2017). “The Living-Dead (ancestors) among Igbo-African People: An Interpretation of Catholic Sainthood”.N’*International Journal of Sociology and Anthropology*.
- Ogbalu, F. C. (1985). *Igbo Institution and Customs*. Onitsha: University Publishers.
- Okeke, A. U. (1990). “The Concept of Death in the Philosophy of Martin Heiddgger”. Unpublished Degree Project, School of Philosophy Nekede.
- Onuora, N. T. (2017). “Death the End of Life: An Illusion Phrase to Igbo Cultural Belief: Udenu Perspective. Na *Global Journal of Applied, Manaegement and Social Science*. 11 ihu 67-79.
- Opoku, K. A. (1978). *West African Religion*. Accra: FEP International Private.

Santrock, J. W. (2006). *Life Span Development*. (10th ed). New York: McGraw Hill.

Turaki, Y. (1999). *Christianity and African Gods: A Method in Theology*. Nairobi: Potchefstroomse Universiteit.

Uchendu, V. C. (1965). *The Igbo of South East Nigeria*. U.S.A. Holt Reinhart and Winston Inc.

Ukaegbu, F.N. (2005). *The Igbos: The African Root of Nations*. Enugu: Heinemann Education Books.

Ụfọdụ ndị a Gbara Ajuju Ọnụ

Pius Nnebedum – Onye nkuzi lagoro ezumike ọrụ

Regina Obiekwe - Onye ọrụ Bekee lagoro

Enuma Ekwunife - Onye nkuzi

Cecilia Akpulu – Onye mgbere ahịa

Onyemauche Mmụọebonam - onye ọrụ uwe ojii lagoro ezumike ọrụ